

MEGATREND REVIJA

MEGATREND REVIEW

1 | 2021

MEGATREND REVIJA MEGATREND REVIEW

1/2021

Megatrend univerzitet, Beograd
Megatrend University, Belgrade

MEGATREND REVIJA • MEGATREND REVIEW

№ 1/2021

Izdavački savet / Publishing Council:

Predsednik izdavačnog saveta / President of the Publishing Council:

Professor Mića JOVANOVIĆ, PhD

Članovi iz inostranstva / International Members:

Yossef BODANSKY – Director of Research, The International Strategic Studies Associations, USA;

Director of Global panel America (Global panel foundation)

Professor Jean-Jacques CHANARON, PhD – Grenoble Ecole de Management, France

Academician Vlado KAMBOVSKI – Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje, FYR Macedonia

Professor Žarko LAZAREVIĆ, PhD – Institute for Contemporary History, Ljubljana, Slovenia

Professor Norbert PAP, PhD – University of Pécs, Hungary

Professor Sung Jo PARK, PhD – Free University, Berlin, Germany

Članovi iz Srbije / Members from Serbia:

Professor Milojko BAZIĆ, PhD – Megatrend University, Belgrade

Professor Emeritus Oskar KOVAČ, PhD – Megatrend University, Belgrade

Professor Dragan NIKODIJEVIĆ, PhD – Megatrend University, Belgrade

Professor Milivoje PAVLOVIĆ, PhD – Megatrend University, Belgrade

Professor Vladimir PRVULOVIĆ, PhD – Megatrend University, Belgrade

Professor Milan STAMATOVIĆ, PhD – Metropolitan University, Belgrade

Professor Slobodan STAMENKOVIĆ, PhD – Megatrend University, Belgrade

Izdaje / Published by:

Megatrend univerzitet, Beograd / Megatrend University, Belgrade

Štampa / Printed by:

Tercija DOO, Bor

ISSN 1820-3159

UDK / UDC 33

Svi članci su recenzirani od strane dva recenzenta.

All papers have been reviewed by two reviewers.

Adresa redakcije / Editorial Address:

Megatrend revija / Megatrend Review

Bulevar maršala Tolbuhina 8

11070 Novi Beograd, Srbija

Tel.: (381 11) 220 31 50

Fax: (381 11) 220 30 47

E-mail: megatrendrevija@megatrend.edu.rs

<http://megatrendreview.megatrend.edu.rs>

Redakcija / Editorial Board:

Glavni urednik / Editor-in-chief:

Professor Vesna BALTEZAREVIĆ, PhD

Članovi iz inostranstva / International Members:

Doc. dr Zijad BEĆIROVIĆ, IFIMES, Ljubljana, Slovenia

Professor Igor BOGDANOFF, PhD, University of Burgundy, France

Professor Grichka BOGDANOFF, PhD, University of Burgundy, France

Professor Vladimir DAVIDOV, PhD – Institute for Latin America, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia

Dr. Christophe de JAEGER, Institute de Jaeger, France

Associate Researcher Yury V. KULINTSEV, PhD – North-East Asian Strategic Issues and SCO Center, Institute of Far Eastern Studies, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia

Professor Jana LENGHARTOVÁ, PhD – The University of Economics, Bratislava, Slovakia

Professor Maria de MONSERRAT LLAIRÓ, PhD – Faculty of Economic Sciences, Buenos Aires University, Argentina

Research Professor Domenico MORRONE, PhD – LUM Jean Monnet University, Bari – Casamassima, Italy

Professor Kevin V. OZGERCIN, PhD – Department of Politics, Economics & Law, The State University of New York, USA

Research Fellow & Centre Coordinator Jagannath P. PANDA, PhD – East Asia Institute for Defence Studies and Analyses (IDSA), New Delhi, India

Članovi iz Srbije: / Members from Serbia:

Professor Tatjana CVETKOVSKI, PhD – Faculty of Business Studies, Megatrend University, Belgrade

Professor Vladimir GRBIĆ, PhD – Faculty of International Economy, Megatrend University, Belgrade

Assistant Professor Ratko LJUBOJEVIĆ, PhD, The Faculty of Law, Megatrend University, Belgrade

Professor Emeritus Mijat DAMJANOVIĆ, PhD, Megatrend University, Belgrade

Professor Vladan PAVLOVIĆ, PhD – Faculty of Economics, Kosovska Mitrovica, University of Priština

Professor Beba RAKIĆ, PhD – Faculty of Business Studies, Megatrend University, Belgrade

Associate Professor Vladimir RISTANOVIĆ, PhD – Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade

Assistant Professor Olja MUNTILAK – IVANOVIĆ, PhD – Faculty of Sciences, The Department of Geography, Tourism and Hotel Management, University of Novi Sad, Novi Sad

Direktor izdavačke delatnosti /

Publishing Director

Branimir TROŠIĆ

Pomoćnik glavnog urednika/

Assitant to the Editor in Chief:

Mirjana TOPIĆ

Lektor za srpski jezik /

Proofreader for Serbian language:

Dr Maja RADONIĆ

Lektor za engleski jezik /

Proofreader for English language:

Mirjana TOPIĆ

“Megatrend review” is the leading scholarly journal of national importance,
according to the classification M51 clasified by CEON, and M51 classified
by the Ministry of Science of the Republic of Serbia

* * *

“Megatrend Review” is registered
in The International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
produced by the London School of Economics and Political Science
– Pro Quest Michigan USA.

* * *

“Megatrend Review” is registered and published
in EBSCO's (EBSCO Publishing Inc.) Database "Business Source Complete":
<http://www.ebscohost.com/titleLists/bth-journals.xls>

* * *

“Megatrend Review” is registered
in GESIS "Knowledge Base SSEE", Leibniz Institute for the Social Science:
<http://www.cee-socialscience.net/journals/>

The Library of Congress Catalog

Megatrend review: the international review of applied economics.

LC Control No.: 2007201331

Type of Material: Serial (Periodical)

Uniform Title: Megatrend Revija. English.

Main Title: Megatrend review : the international review of applied economics.

Published/Created: Belgrade : ill. ; 24 cm.

Description: v. : Megatrend University of Applied Sciences, [2004]-
Year 1, no. 1 ('04)-

ISSN: 1820-4570

CALL NUMBER: HB1 .M44

CIP – Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

33

MEGATREND revija = Megatrend Review / glavni urednik Vesna Baltezarević.

- God. 1, br. 1 (2004)- . - Beograd : Megatrend univerzitet, 2004- (Bor : Tercija). - 24 cm

Tekst na srp. i engl. jeziku. - Preuzeo je: Megatrend review = ISSN 1820-4570. - Drugo izdanje na drugom medijumu: Megatrend revija (Online) = ISSN 2560-3329. - Ima izdanje na drugom jeziku: Megatrend review = ISSN 1820-4570

ISSN 1820-3159 = Megatrend revija

COBISS.SR-ID 116780812

Sadržaj – Contents

JAVNE POLITIKE – PUBLIC POLICIES

MILAN STAMATOVIĆ; SNEŽANA MAKSIMOVIĆ; LJUBIŠA STAMATOVIĆ MONITORING AND EVALUATION OF THE ADOPTED STRATEGICS DOCUMENTS IN SERBIA	1
RICHARD DOUGLAS KAMARA ACCOUNTABILITY IN THE CONTEXT OF COOPERATIVE GOVERNANCE AND LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT (LED) IN SOUTH AFRICAN LOCAL GOVERNMENT	23
ANĐELIJA ĐUKIĆ MEDIJSKO UOKVIRAVANJE TRGOVINE LJUDIMA	43

EKONOMIJA – ECONOMICS

JELENA VITOMIR; ĐORĐE LAZIĆ; NOVO PLAKALOVIĆ ANALIZA MINSKIJEVOG MOMENTA U SISTEMU VALUTNOG ODBORA U BOSNI I HERCEGOVINI	63
MARIJANA JOKSIMOVIĆ; JOZEFINA BEKE TRIVUNAC UTICAJ COVID-19 NA BANKARSKO POSLOVANJE	79
NEMANJA GOGIĆ GRINFILD INVESTICIJE KAO OBLIK INVESTIRANJA U SRPSKU PRIVREDU	91

POLITIKA I BEZBEDNOST – POLITICS AND SECURITY

VELIMIR ISAKOVIĆ; DRAGAN ĐURĐEVIĆ ZAMOR KAO PRETNJA U CIVILNOM VAZDUHOPLOVSTVU	105
NATAŠA STEVANDIĆ EKONOMSKI ASPEKT PRANJA NOVCA	125

MENADŽMENT I MARKETING – MANAGEMENT AND MARKETING

RADOSLAV BALTEZAREVIĆ; IVANA BALTEZAREVIĆ UTICAJ BOJA U EMOCIONALNOM DIZAJNU LOGOTIPA	145
NEBOJŠA PAVLOVIĆ; MILOŠ KRSTIĆ; Marija Lakićević PERFORMING THE ACTIVITIES OF TRAVEL AGENCIES IN SERBIA DURING THE COVID 19 VIRUS PANDEMIC	159
MILENA PODOVAC KOMPARATIVNA ANALIZA PONUDE GRADSKOG TURIZMA BEOGRADA I SOFIJE	177
ALEKSANDRA SLAVULJICA-GARDAŠEVIĆ UTICAJ COVID-19 NA HOTELIJERSTVO I AVIOSAOBRAČAJ – PRIMJENA KRIZNOG KOMUNICIRANJA I PRILAGODJENE MARKETING STRATEGIJE TOKOM PANDEMIJE	195

PRAVO – LAW

IVANA MIREVSKA ETIČKI I PRAVNI ASPEKTI PRAVA NA DOSTOJANSTVENU SMRT	213
SPISAK RECENZENATA / LIST OF REVIEWERS	231
OSNOVNE INFORMACIJE O ČASOPISU I UPUTSTVO ZA AUTORE	235
GENERAL INFORMATION ON THE JOURNAL AND THE INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	254

MEDIJSKO UOKVIRAVANJE TRGOVINE LJUDIMA

Apstrakt: *U poslednjim decenijama primetno je pojačano angažovanje međunarodne zajednice u borbi protiv trgovine ljudima, čemu su doprineli i mediji. Njihova uloga ogleda se u izgradnji određenih stavova javnosti i uticaju na donošenje političkih odluka. U radu se, na osnovu izabrane literature, razmatra medijsko uokviravanje trgovine ljudima, od devedesetih godina do danas. Mediji odlučuju o načinu pristupanja trgovini ljudima, sadržajima i uzrocima, izvorima informacija, postupcima generisanja alternativnih rešenja i njihovom predstavljanju, kao i o motivacionim postupcima za pokretanje akcija javnosti i političara, čime kreiraju dijagnostičke, prognostičke i motivacione okvire. Na osnovu sagledanih istraživanja, zaključuje se da medijski okviri trgovine ljudima nisu holistički, nego segmentarni, i umesto sveobuhvatnog pristupa – prezentuju se stereotipi, u kojima se trgovina ljudima poistovećuje sa seksualnom eksploatacijom ili se razmatra kao posledica migracija ili delovanja organizovanog kriminala. Na ovaj način se nanosi šteta žrtvama, otežava prepoznavanje svih učinilaca i vrši usko fokusiranje napora za suzbijanje. Uočava se da u odnosima medija, javnosti i organa vlasti, u postupku kreiranja politike i primene rešenja za suprotstavljanje, postoje značajni uticaji kreatora politike na medijsko uokviravanje, a time i na stavove javnosti, čime se obezbeđuje podrška i legitimitet donetih ili budućih političkih odluka. Radi ilustracije raznolikosti medijskog predstavljanja trgovine ljudima kao kompleksne pojave i mogućnosti različitih analiza medijskih okvira, prezentovani su glavni nalazi nekoliko istraživanja u SAD, EU i Srbiji.*

Ključne reči: *mediji, medijski okviri, trgovina ljudima, seksualna eksploatacija, migracije, organizovani kriminal.*

* Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu, Srbija; djukicandjelija93@gmail.com.

1. Uvod

Trgovina ljudima je problem koji pogađa sve države savremenog sveta, kako razvijene tako i one u tranziciji, jer je praktično svaka od njih ugrožena – kao država porekla, tranzita ili odredišta žrtava. To je proces u kome se krše neka od osnovnih ljudskih prava: žrtvama se ograničava mogućnost kretanja, komunikacija sa porodicom i okolinom, i eksploatišu se na različite načine. Ozbiljnost problema na svetskom nivou može se sagledati iz podataka o broju žrtava koje je dala Kancelarija UN za drogu i kriminal, koja je za period od 2003. do 2016. godine prikupila podatke o oko dvesta dvadeset pet hiljada žrtava otkrivenih širom sveta¹. Međunarodna organizacija rada je, međutim, dala procenu da je samo u 2016. godini nekim od dva osnovna oblika modernog ropstva (prinudni rad ili prisilni brakovi) bilo obuhvaćeno oko 40,3 miliona ljudi². Ovi podaci, bez obzira na različitost kriterijuma i metodologiju, ukazuju na neophodnost istrajnog preduzimanja akcija radi suprotstavljanja trgovini ljudima na svetskom, regionalnom i nacionalnom nivou. U poslednjih dvadesetak godina, u borbi protiv trgovine ljudima primetno je veće angažovanje međunarodne zajednice, vladinih i nevladinih organizacija, aktivista, naučnika i medija, i stvoren je širok konsenzus u većini država o prirodi problema.

Mediji, kao ključni deo svakodnevnog života, imaju mogućnost uticaja na veliki broj ljudi i primaran su izvor saznanja većine o trgovini ljudima kao pojavi izvan ličnih iskustava pojedinaca. Zato imaju važnu ulogu u razumevanju ovog fenomena, formiranju stavova javnosti i postizanju jedinstvenog diskursa, iako su u mnogim slučajevima medijske interpretacije ograničene i usmerene, čime se stvara pogrešna slika javnosti o trgovini ljudima i mogućim načinima suprotstavljanja. Nametanjem jednog pristupa problemu, kao jedino mogućeg, mediji eliminišu drugačije poglede, čime se često pruža podrška opštim stavovima i politikama vlada i obezbeđuje legitimitet budućih političkih odluka za suprotstavljanje trgovini ljudima.

U ovom radu se razmatra uokviravanje trgovine ljudima u štampanim medijima od kraja 20. veka, kada je zanimanje za trgovinu ljudima dovelo do pojačanog interesovanja i političkog angažovanja vlada država i međunarodne zajednice, pa sve do danas, kada se uočava sve veći uticaj medija na percepciju ljudi. Na osnovu više izabranih istraživanja, u radu je učinjen pokušaj da se prikaže uticaj medija na javnost i vladajuće strukture, i obrnuto, da se predstave osnovni medijski okviri, stereotipi i najznačajniji nalazi nekih istraživanja. Kako je trgovina ljudima veoma složena pojava, medijsko predstavljanje se može posmatrati sa više aspekata: kao oblik eksploatacije (prostitucija, prinudni rad, prisilni brakovi), prema učesnicima u procesu (trgovci i žrtve), prema usmerenosti politika na kriminalizaciju dela ili

¹ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2018): *Global Report on Trafficking in Persons 2018*, United Nations, New York, 21.

² International Labour Organization (ILO) (2017): *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*, ILO and Walk Free Foundation, Geneva, 19.

zaštitu žrtava, prema lokacijama i rutama trgovine ljudima, ili u odnosu na neke druge parametre.

U radu je sadržajno određenje trgovine ljudima dato u skladu sa opšteprihvaćenom međunarodnom definicijom iz *Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom*³, kojim se dopunjuje *Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala*⁴.

2. Trgovina ljudima – pojam i sadržaj

Problem trgovine ljudima nije nov, jer je pitanje *belog ropstva* aktuelizovano još početkom 19. veka, razvojem ideje da su ljudska bića jednaka u pravima na život i vlastitu slobodu. U razvijenim zemljama se tada javljaju stavovi da je ropstvo suprotno principima pravde i humanosti i donose se prve norme i međunarodni ugovori, kojima se nastoji sprečiti ropstvo i trgovina robljem. Određenja pojma *trgovina ljudima* tokom 20. veka odražavala su interese, prioritete i perspektive njenih promotera, prvenstveno državnih aktera, i u periodu do 80-ih godina nije bilo bitnog napretka po pitanju jedinstvenog definisanja⁵. Problem je ponovo aktuelizovan 80-ih i 90-ih godina prošlog veka, kada je privukao pojačanu pažnju javnosti, vlada, međunarodne zajednice i medija⁶. Pad Berlinskog zida i politički i ekonomski raspad SSSR doveli su do slabljenja kontrole i postepenog otvaranja granica istočne i centralne Evrope ka Zapadu, što je podstaklo i razvoj trgovine ljudima, posebno ženama i decom iz Rusije, Ukrajine i drugih postsovjetskih država.

Kao reakcija društvene zajednice na masovnost i raznolikost prakse trgovine ljudima, nastao je Protokol UN, prema kome (čl. 3): „trgovina ljudskim bićima znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa.” Trgovinom ljudima se smatra i svaka radnja navedena u prethodnom određenju, čak iako postoji pristanak žrtve, ukoliko su kori-

³ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (u daljem tekstu: Protokol UN) (2000).

⁴ United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto (2000).

⁵ Gallagher T. Anne (2010): *The international law of human trafficking*, Cambridge University Press, New York, 792-793.

⁶ Scarpa Silvia (2008): *Trafficking in human beings: modern slavery*, Oxford University Press Inc., New York. Friman Richard, Reich Simon (eds.) (2008): *Human trafficking, human security, and the Balkans*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

šćena sredstva prisile. Kada su žrtve deca (prema Protokolu su to osobe mlađe od osamnaest godina), trgovinom se smatra i vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje deteta za svrhu eksploatacije, pri čemu je irelevantna primena nekog od sredstava prisile, prevare, zloupotrebe ovlašćenja i slično. Na nivou Evrope, na sličan način je pojmovno određena trgovina ljudima *Konvencijom Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*⁷. Ratifikovanjem Konvencije sve evropske države (osim Ruske Federacije) su se obavezale da normativno regulišu ovu oblast i izgrađuju nacionalne mehanizme za borbu protiv trgovine ljudima. Konvencijom je definisana i *žrtva* kao svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima, u smislu definicije date Konvencijom. Na ovaj način je trgovina ljudima predstavljena kao složen proces, odnosno lanac aktivnosti koji se sastoji od tri povezane komponente: (a) radnja (delo) koja je potrebna da se proces započne: vrbovanje, prevoženje i drugo; (b) sredstva koja se odnose na taktike trgovaca: pretnja ili upotreba sile ili drugih sredstava; i (c) svrha (cilj) kao krajnja faza procesa: iskorišćavanje prostituisanja drugih lica, prinudni rad i/ili drugi oblici eksploatacije. Da bi se neko delo moglo smatrati trgovinom ljudima istovremeno mora biti prisutan bar po jedan element svake od navedenih komponenti (radnja, sredstvo i svrha).

3. Medijsko uokviravanje i oblikovanje stavova javnosti

3.1. Medijski okviri

Predstavljanje neke društvene pojave široj publici vrši se „uokviravanjem“ (eng.: *framing*), što predstavlja kognitivne strukture koje pomažu da se definiše kako neka osoba opaža svoje okruženje, odnosno omogućava da se da značenje različitim činjenicama oko nas⁸. U kontekstu medija, uokviravanje predstavlja: (1) način na koji političari i donosioci odluka saopštavaju svoje odluke radi privlačenja pažnje medija; (2) kako novinari stvaraju poruke na osnovu organizacionih smernica i profesionalnih vrednosti; i (3) kako publika tumači, razmišlja i preispituje te medijske poruke⁹. Na kreiranje slike u medijima ili uokviravanje utiču novinari i urednici, ali i donosioci političkih odluka i interesne grupe. Uokviravanje određenih društvenih pojava/tema medijskog izveštavanja, pretpostavlja da su postavljeni okviri rezultat opšteprihvaćenih kulturnih ideologija. Takvi okviri mogu dugo-trajno dominirati u jednoj oblasti ili se mogu menjati tokom vremena¹⁰. Međutim,

⁷ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (2005).

⁸ Farrell Amy, Fahy Stephanie (2009): “The problem of human trafficking in the US: Public frames and policy responses”, *Journal of Criminal Justice*, 6/2009, 618.

⁹ Sanford Rachealle, Martínez E. Daniel, Weitzer Ronald (2016): “Framing human trafficking: A content analysis of recent US newspaper articles”, *Journal of Human Trafficking*, 2/2016, 141.

¹⁰ Sobel R. Meghan (2014): “Chronicling a crisis: Media framing of human trafficking in India, Thailand, and the USA”, *Asian Journal of Communication*, 4/2014, 318.

često se neka društvena pojava prikazuje sa stanovišta određene grupe ljudi, obično političara ili kreatora politike, pri čemu se eliminišu drugačiji pogledi i nameću vlastiti stavovi kao jedino mogući.

Uokviravanje određuje na koji problem će ljudi obratiti pažnju, kako će razumeti taj problem i koje će akcije preduzeti; podrazumeva selekciju nekog aspekta posmatrane stvarnosti i njegovo uključivanje i vidljivost u tekstu. To se obezbeđuje kroz četiri osnovne funkcije dobrog medijskog okvira: definiše se posmatrani problem ili pojava; tumače se uzroci problema; daju se moralne procene problema; i daju se preporuke za rešenje problema¹¹. Tako se identifikuju tri vrste okvira: dijagnostički okviri (eng.: *diagnostic frames*), prognostički okviri (eng.: *prognostic frames*) i motivacioni okviri (eng.: *motivational frames*)¹². Iako su ovi okviri neposredno povezani, njihovu analizu je moguće razdvojiti i tako ukazati na najbitnije činioce pri predstavljanju trgovine ljudima.

Dijagnostički okvir. Stvaranje dijagnostičkog okvira predstavlja proces donošenja odluka o načinu pristupanja problemu trgovine ljudima, njegovim sadržajima i uzrocima, vrstama i karakteru činjenica i načinima njihovog tumačenja, pozadini problema (kriminal, socijalna politika, ekonomska nejednakost, migracioni tokovi), izvorima informacija i stavovima javnosti i zvaničnih državnih organa^{13, 14}. Izborom segmenta trgovine ljudima i određivanjem težišta kome se posvećuje najznačajniji deo novinskog članka, definiše se „vidljivost” te dimenzije trgovine ljudima u medijima. Na oblikovanje medijskog dijagnostičkog okvira veliku ulogu imaju i uticaji politike i stavovi javnosti, čime se razvijaju javne i političke diskusije, izaziva reakcija javnosti i deluje na donosioc političkih odluka. Istraživanja medijskog uokviravanja pokazala su da se problem trgovine ljudima u većem delu povezuje sa seksualnom eksploatacijom i prostitucijom, pri čemu se ove dve pojave poistovećuju, dok je eksploatacija prinudnim radom neopravdano manje zastupljena¹⁵. Sprovedene istraživačke studije procenjuju da se milioni muškaraca i dečaka angažuju za rad u nehumanim uslovima i uz upotrebu nasilja¹⁶. Ove procene, ipak, nisu bile dovoljne za menjanje stereotipnog i opšteg shvatanja trgovine ljudima kao trgo-

¹¹ Entman M. Robert (1993): “Framing: Toward clarification of a fractured paradigm”, *Journal of communication*, 4/1993, 52.

¹² *Ibid*; Benford D. Robert, Snow A. David (2000): “Framing processes and social movements: An overview and assessment”, *Annual review of sociology*, 1/2000.

¹³ Weitzer Ronald (2007): “The social construction of sex trafficking: Ideology and institutionalization of a moral crusade”, *Politics & Society*, 3/2007.

¹⁴ Gulati J. Girish (2011): “News frames and story triggers in the media’s coverage of human trafficking”, *Human Rights Review*, 3/2011.

¹⁵ *Ibid*; Marchionni M. Doreen (2012): “International human trafficking: An agenda-building analysis of the US and British press”, *International Communication Gazette*, 2/2012; Chuang A. Janie (2014): “Exploitation creep and the unmaking of human trafficking law”, *American Journal of International Law*, 4/2014.

¹⁶ Hebert A. Laura (2016): “Always victimizers, never victims: Engaging men and boys in human trafficking scholarship”, *Journal of Human Trafficking*, 4/2016, 281.

vine ženama, jer se time sledi opšte mišljenje javnosti. Mediji teže jednostavnijem prikazu uzroka trgovine ljudima, jer je globalne uzročnike teže povezati sa ovim fenomenom i manje su popularni u medijima¹⁷. Izveštavanje o seksualnoj eksploataciji je jasnije i jednostavnije, jer je kršenje zakona očigledno, dok je u slučaju radne eksploatacije pitanje kompleksnije.

Prognostički okvir – rešenja problema. Prognostički okvir predstavlja način rešavanja problema, a kako je neposredno oslonjen na dijagnostički okvir, mogu se posmatrati zajedno¹⁸. Kriminal je u medijima etiketiran kao glavni krivac, tako da se rešenje problema trgovine ljudima uglavnom sagledava kroz primenu zakona i smanjenje kriminala, a u daleko manjoj meri se traži u drugim oblastima kao što su političke reforme, smanjenje ekonomske nejednakosti ili veća međunarodna saradnja¹⁹. Mnoge žrtve su viktimizovane jer su ranjive, poreklom su iz siromašnih sredina, opterećene su dugovima prema krijumčarima, ili su zatečene u tuđoj državi bez dokumenata i novca. Zato rešenja treba da uključe i prilagođavanje zakonodavstva kako bi se sprečile ilegalne migracije radi zapošljavanja, kao i odgovarajuću socijalnu politiku²⁰.

Motivacioni okvir – okvir za pokretanje akcija. Motivacioni okvir je konačan zadatak uokviravanja, to je poziv ili sugestija za pokretanje akcija za rešavanje problema²¹. U sadržajnom smislu, motivacioni okvir treba da podstakne ljude na kolektivnu akciju u suprotstavljanju trgovini ljudima i zaštiti žrtava. Za medije to predstavlja obavezu da, pored činjeničnog izveštavanja i stvaranja percepcije o trgovini ljudima, kroz tekstove motiviše javnost i političare na konkretne akcije, tako da je njihovo delovanje usmereno na javnost, ali i na organe vlasti. Suštinska nedeljivost ukupnog medijskog uokviravanja trgovine ljudima podrazumeva da se ni motivacioni okvir ne može razmatrati izvan uticaja medijskih sadržaja i predloženih rešenja.

Uokviravanje subjekata trgovine ljudima. Kroz medijske okvire stvoren je koncept *idealne žrtve*²²; to je pojedinac (ili kategorija pojedinaca), koji, kada je ugrožen,

¹⁷ Chuang A. Janie; Gulati J. Girish (2011); Gulati J. Girish (2010): "Media representation of human trafficking in the United States, Great Britain, and Canada", *SSRN Electronic Journal* (July 1, 2010); Barnett A. Barbara (2014): "Sex trafficking in mass media: gender, power and personal economies", 23-29, in: Montiel Vega Aimée (ed.): *Media and Gender: A Scholarly Agenda for the Global Alliance on Media and Gender*, UNESCO, Paris.

¹⁸ Benford D. Robert, Snow A. David, 616.

¹⁹ Gulati J. Girish (2011), 372.

²⁰ Austin Rachel, Farrell Amy (2017): "Human trafficking and the media in the United States", in: Pontell N. Henry (ed.): *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Oxford University Press, Oxford, 6.

²¹ Benford D. Robert, Snow A. David, 617.

²² Austin Rachel, Farrell Amy; O'Brien Erin (2016): "Human trafficking heroes and villains: Representing the problem in anti-trafficking awareness campaigns", *Social & Legal Studies*, 2/2016; Greer Chris (2017): "News Media, Victims and Crime", 48-65, in Davies

najbrže dobija potpun i legitiman status žrtve²³. Ova grupa uključuje one koji su percipirani kao ranjivi, bespomoćni, nevini i zavređuju saosećanje i sažaljenje, pa samim tim privlače i veću pažnju medija, generišu kolektivnu tugu i mogu uticati na promene u socijalnoj i krivičnoj praksi. Idealna ili legitimna žrtva trgovine ljudima je slaba, ranjiva i žrtva nepoznatog i opasnog prestupnika. Sociodemografske karakteristike poput starosti, pola i rase imaju veliku ulogu u stvaranju konstrukta idealne žrtve. Starije žene i mala deca su tipični primeri idealne žrtve, dok će mlađi, beskućnici, narkomani i drugi na margini društva mnogo teže steći ovaj status. Na taj način se uspostavlja *hijerarhija viktimizacije* ili *hijerarhija žrtava*, koja se prepoznaje i pojačava u medijima i zvaničnim diskursima²⁴. Druga krajnost su žrtve koje se doživljavaju kao *nezaslužne* usled nekih okolnosti njihove eksploatacije, osobina, ponašanja u prošlosti ili činjenice da su postale žrtve trgovine ljudima kao krijumčarene osobe. Ovakvo etiketiranje dovodi do izopštavanja osoba koje se ne uklapaju u stereotip da je žrtva obmanuta, prevarena, zloupotrebljena ili da dospeva u taj odnos dužničkim ropstvom²⁵. Konstrukcijom idealne žrtve u medijima se uglavnom izostavljaju žrtve prinudnog rada, muškarci i žene žrtve trgovine radi uzimanja organa, deca kao žrtve koje se eksploatišu za izvršenje kriminalnih radnji, prosjačenje, rad u rudnicima ili kao vojnici u oružanim sukobima, i druge žrtve.

Konstrukt idealne žrtve podrazumeva i postojanje *prestupnika* (trgovci ljudima). Neretko se u medijima javlja iskrivljena slika žrtava trgovine ljudima, gde se ovom kategorijom obuhvataju žene koje su zlostavljane i otete radi seksualne eksploatacije, a trgovci su opasni i pohlepni muškarci²⁶. Na ovaj način se stvaraju stereotipi da su žene uvek žrtve, a ignoriše se mogućnost da i one mogu biti u ulozi eksploatatora. Napadači su u medijima uglavnom predstavljeni kao muškarci za koje je verovatno da potiču iz etnički organizovanih kriminalnih grupa i da će pokazati ekstremno nasilje i ponižavanje svojih žrtava. Korišćenje elemenata nasilja, prinude, mučenja i silovanja pomaže da se počinilac u javnosti smatra zlim²⁷. Praćenjem stvarnih slučajeva predstavljenih u medijima²⁸ došlo se do zaključka da su tipični trgovci ljudima muškarci starosti od dvadeset do četrdeset godina, pri čemu su mlađi muškarci prepoznati kao trgovci za seksualnu eksploataciju, a stariji muškarci kao trgovci za eksploataciju prinudnim radom. U većini slučajeva trgovci

Pamela, Francis Peter, Greer Chris (eds.): *Victims, Crime and Society (second edition)*, Sage publications, London.

²³ Christie Nils (1986): "The ideal victim", 17-30, in Fattah A. Ezzat (ed.): *From crime policy to victim policy*, Palgrave Macmillan, London, 18.

²⁴ Greer Chris, 52.

²⁵ Lee Maggy (2011): *Trafficking and global crime control*, Sage publications, London.

²⁶ Hebert A. Laura, 282.

²⁷ Austin Rachel, Farrell Amy, 8.

²⁸ Kulig C. Teresa (2018): *Understanding the Nature of Human Trafficking: A Content Analysis Approach*, doctoral dissertation, University of Cincinnati.

nisu delovali samostalno, a pojedinac je imao više uloga (npr. regrutovanje, ugovaranje sastanaka i transport), čime je činio više krivičnih dela.

Ovakvim izveštavanjem i stvaranjem određene slike u medijima o karakteristikama žrtava i trgovaca znatno se otežava pružanje adekvatne pažnje i pomoći svim žrtvama (a ne samo onima koji se uklapaju u prethodno stvoren stereotip) i otežava prepoznavanje izvršilaca.

3.2. Mediji, javnost i političke odluke

Još u 19. veku su mediji imali veliki uticaj na donošenje međunarodnih konvencija o borbi protiv *trgovine belim robijem*, kada su priče o prodaji žena iz Engleske, Belgije i Nemačke inostranim bordelima izazvale paniku u javnosti. Medijske kampanje protiv trgovine ljudima bile su prisutne i tokom 20. veka, ali je njihovo delovanje bilo posebno izraženo sredinom devedesetih. U tom periodu se u novinskim medijima beleži povećan broj članaka o trgovini ljudima koja je u velikoj meri uokvirena kao problem ljudskih prava žena. Izveštavanje o trgovini ljudima bilo je usmereno na trgovinu ženama i devojkama radi seksualne eksploatacije, dok je izveštavanje o prinudnom radu, trgovanju muškarcima i decom bilo potisnuto²⁹. Mediji su korišćeni i od strane međunarodnih organizacija koje su sprovodile različite akcije radi smanjenja prostitucije, tako da su plasirali uznemirujuće vesti o opasnosti HIV-a i širenju ovog virusa, kao i drugih bolesti koje uglavnom prate prostituciju.

Tokom dvogodišnjeg pregovaranja o sadržaju Protokola UN (donet 2000. godine), delovanje medija bilo je usmereno na razvijanje opšte svesti o potrebi suprotstavljanja trgovini ljudima i o zaštiti žrtava, ali i na vlade i druge međunarodne aktere, u cilju prihvatanja pojedinih rešenja. Posebno, po pitanjima prostitucije i uloge organizovanog kriminala, mediji su svojim delovanjem pomogli postizanje konsenzusa. Medijski izveštaji upućivali su na postojanje saglasnosti u većini država o prirodi trgovine ljudima, ali i na znatna neslaganja među naučnicima i političarima oko definicije njenih sadržaja i načina rešavanja problema. Za period neposredno posle donošenja Protokola UN, medijsko prikazivanje trgovine ljudima manifestovalo se kroz vesti u kojima ozbiljnost i složenost problema nije adekvatno prikazivana. Reakcije medija nisu bile dobra podrška sprovođenju Protokola i nacionalnih zakona donetih u skladu sa njim. Velika kompleksnost trgovine ljudima nije bila pogodna za ustaljena medijska izveštavanja, nisu publikovani pravi uzroci problema i globalne vizije suprotstavljanja, već je češće pribegavano plasiranju stereotipa i segmentarnom prikazu³⁰.

²⁹ Farrell Amy, Fahy Stephanie; Doezenia Jo (2002): "Who gets to choose? Coercion, consent, and the UN Trafficking Protocol", *Gender & Development*, 1/2002.

³⁰ Jahic Galma, Finckenauer O. James (2005): "Representations and misrepresentations of human trafficking", *Trends in Organized Crime*, 3/2005; Rodríguez-Lopez Silvia (2018): "(De)constructing stereotypes: media representations, social perceptions, and legal responses to human trafficking", *Journal of human trafficking*, 1/2018.

Usvajanje međunarodnih akata i nacionalnih zakona, pogotovo onih usmerenih na suprotstavljavanje organizovanom kriminalu, izaziva povećanu medijsku pažnju i zastupljenost, što ima za posledicu usvajanje novih stavova u javnosti. Mediji često odražavaju dominantnu politiku vlasti, tako da uticaj političara na medije i uokviravanje trgovine ljudima ima velike efekte u postizanju željenih rezultata politike, jer se time dobija legitimitet odluka koje se odnose ne samo na pristupe u definisanju problema nego i na odluke o rešavanju problema³¹. Rešenje problema se često sagledava samo kroz suprotstavljavanje kriminalu, i pri tome se zanemaruju alternativne mere, koje bi prvenstveno bile usmerene na umanj enje osnovnih uzroka trgovine ljudima i na pomoć i zaštitu žrtava³². Time se stvara krug uzroka i posledica koji počinje zabrinutošću javnosti i medija za određenu negativnu društvenu pojavu, nakon čega sledi usvajanje novih zakonodavnih rešenja. Krug se zatvara kada nova zakonodavna rešenja pokažu efekte i kada uslede određeni rezultati, jer se onda stvara nova percepcija u javnosti, koja zahteva nove reakcije vlasti. Istraživanja su pokazala da više od polovine članaka iz štampanih i internet izvora ne izveštava o postojećim alternativnim politikama borbe protiv trgovine ljudima, niti predlaže nova rešenja za ovaj problem. Medijsko izveštavanje o borbi protiv trgovine ljudima je uokvireno tako da su marginalizovani alternativni pogledi na trgovinu i kritike važećih politika, a kao rezultat toga egzistira dominantan pristup³³. Krug uzroka i posledica delovanja medija, percepcije javnosti i donošenja i primene zakona, u celini je uočljiv u pripremi i donošenju Protokola UN.

Medijska zastupljenost trgovine ljudima i uopšte kriminala nema cilj samo da formira percepciju javnosti već i da izazove političko i pravno reagovanje. Zato treba tražiti pravne odgovore i usmeravati pažnju zakonodavca na puteve rešavanja tog problema. Izveštavanje medija o trgovini ljudima treba da bude u funkciji stvaranja pozitivnog javnog mišljenja o potrebi stalne borbe i svakodnevn e brige o potencijalnim i identifikovanim žrtvama, a nikako u funkciji senzacionalističkog pisanja. Mediji i novinarstvo treba da imaju aktivnu ulogu u uveravanju javnosti da se trgovina ljudima može umanj iti, ako ne i iskoreniti, a prvi korak je generisanje političke volje neophodne za prevazilaženje fundamentalnih uzroka³⁴. Mediji javnosti preporučuju određene mere, često proklamovane od strane vlada država, čime one postaju legitimne i predstavljaju podlogu za donošenje zakona i propisa. Druga rešenja se u takvim člancima ne razmatraju i ne deluje se na donosioc e političkih odluka da se takav status promeni, jer

³¹ Weitzer Ronald, 447.

³² Gulati J. Girish (2011); Johnston Anne, Friedman Barbara, Shafer Autumn (2014): "Framing the problem of sex trafficking: Whose problem? What remedy?", *Feminist Media Studies*, 3/2014.

³³ Gulati J. Girish (2010), 11.

³⁴ White Aidan (2017): *Media and Trafficking in Human Beings Guidelines*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna, 6.

kritičko izveštavanje nije zastupljeno, već se najviše koriste zvanični dokumenti država³⁵. Poteškoće u medijskom izveštavanju zbog prikrivenog karaktera i složenosti pojave ne mogu biti opravdanje za neadekvatno i nereprezentativno izveštavanje, jer je funkcija medija da racionalizuje i pojasni informacije za javnost.

4. Medijski stereotipi o trgovini ljudima

Da bi se događaji u vezi sa trgovinom ljudima učinili privlačnim za široki krug ljudi, koji nisu stručnjaci za ovu oblast, mediji teže pojednostavljenju informacija, korišćenjem određenih mehanizama i stereotipa, kojima se olakšava pristup i shvatanje problema³⁶. Prihvatili su gledište da pojedini segmenti trgovine ljudima mogu biti zamena za celokupan fenomen, pa se fokus usredsređuje na trgovinu radi seksualne eksploatacije, migracije i/ili organizovani kriminal.

Seksualna eksploatacija. Trgovina radi seksualne eksploatacije je tema zapadnog novinarstva već više od jednog veka i, uprkos tome, savremeni medijski izveštaji trgovinu ljudima i dalje predstavljaju kao „nešto novo” i „senzacionalno”³⁷. Seksualno iskorišćavanje je tradicionalno prekomerno zastupljeno u medijima, dok su drugi oblici trgovine ljudima zanemareni³⁸. Društvene aktivnosti kojima se skreće pažnja na medijske priče o prostituciji, utiču na poistovećivanje prostitucije i trgovine ljudima³⁹, što sa druge strane stvara ubeđenje da su žrtve samo seksualno eksploatisana lica. Prostitucija se bezuslovno i bez izuzetaka posmatra kao nasilje nad ženama, a uveden i pojam *seksualna trgovina* (eng.: *sex trafficking*) predstavlja žensko seksualno ropstvo, čime se proširuje ideja o poistovećivanju trgovine ljudima sa prostitucijom i eksploatacijom žena i dece u seksualne svrhe⁴⁰. Istraživanja poka-

³⁵ Gulati J. Girish (2010), 22.

³⁶ Wallinger S. Caroline (2010): “Media Representation and Human Trafficking: How AntiTrafficking Discourses Affects Trafficked Persons”, paper presented to the Second Annual Conference on Human Trafficking University of Nebraska at Lincoln, 13-14.

³⁷ Saunders Penelope, Soderlund Gretchen (2003): “Threat or opportunity? Sexuality, gender and the ebb and flow of trafficking as discourse”, *Canadian Woman Studies*, 3-4/2003; Kempadoo Kamala (2015): “The modern-day white (wo)man’s burden: Trends in anti-trafficking and anti-slavery campaigns”, *Journal of Human Trafficking*, 1/2015.

³⁸ Jahic Galma, Finckenauer O. James; Austin Rachel, Farrell Amy.

³⁹ Haroldson L. Rebecca (2014): *Human trafficking: As viewed through the eyes of criminal justice students*, master thesis, Iowa State University, Ames, Iowa. Sa ciljem ocene uticaja medija na stavove subpopulacije koja poseduje određena stručna znanja o problemu trgovine ljudima, istraživanje Rebeke Haroldson sprovedeno je na uzorku koji su činili studenti prava jednog univerziteta u SAD. Rezultati su pokazali da percepcija studenata nema osnov u pravnim aktima, već da se zasniva na slikama koje pružaju mediji. Studenti su trgovinu ljudima opisivali kao sinonim za seksualnu trgovinu; smatrali su da su žrtve isključivo žene i deca, da pripadaju specifičnim rasnim i etničkim grupama i da su delimično krive za sopstvenu viktimizaciju.

⁴⁰ Kempadoo Kamala, 11.

zuju da je u više od polovine članaka težište na seksualnoj eksploataciji, prostituciji ili pornografiji, a za to se mogu navesti dva osnovna razloga⁴¹: prvo, mediji koriste još uvek popularno prikazivanje slika ženskog tela kao resursa kojim se privlači pažnja i podiže tiraž; drugo, mediji izgrađuju status idealne žrtve i stav o neprištanku žrtve na prostituciju. Mediji se često postavljaju u ulogu spasioca, apelujući na vlast da preduzme adekvatne mere, odnosno osnažuju borbu protiv trgovine ljudima. Diskursi prikazuju *opasne mrke muškarce* i *zle i varvarske ljude* koji prete nevinim ženama, a beli ljudi sa Zapada se pokazuju kao njihovi spasioci⁴². Mediji mogu biti i saučesnici u stvaranju i podržavanju trgovine ljudima, kroz stvaranje potražnje za „robom široke potrošnje”, tako što podstiču izmišljenu sliku luksuza, predstavljajući prostituciju kao glamuroznu i kao oblik zabave, a ne zlostavljanja⁴³. Izjednačavanje trgovine ljudima i prostitucije i stav da seksualna eksploatacija žena (ili uopšte osoba), zbog „kupovine” ženskog tela, postoji bez obzira na njihov pristanak, veoma proširuje obim žrtava. Ovakvi stavovi pogoduju različitim pokretima protiv prostitucije i navode na pogrešan zaključak da je prostitucija uvek trgovina ljudima i da uključuje prisilu i eksploataciju zbog rodne nejednakosti, bez obzira na činjenicu da svi seksualni radnici nisu žrtve trgovine ljudima⁴⁴.

Migracije. Poistovećivanje trgovine ljudima sa migracijama, posebno ilegalnim, veoma je često u medijima. Pri tome se izrazi *trgovina ljudima* i *krijumčarenje ljudi* pogrešno koriste kao sinonimi, iako je reč o dva suštinski različita pojma⁴⁵. Krijumčarenje može postati trgovina ljudima kada se, tokom ili posle izvršenog transporta, nad žrtvom vrši neki oblik eksploatacije. Migraciona kretanja kao ishodište trgovine ljudima, uticala su na stvaranje parcijalnog pristupa po kome se trgovina ljudima prevashodno odvija u kontekstu širih obrazaca migracija, odnosno u situacijama nezakonitog kretanja migranata unutar države ili preko nacionalnih granica i njihove eksploatacije od strane posrednika ili poslodavaca. Ovaj koncept se široko koristi i u medijima, ali, iako se trgovina ljudima može dogoditi u procesu migracija, to nije pravilo po kome bi se ove dve pojave poistovetile⁴⁶. Ovim se pojam žrtve proširuje na sva krijumčarena lica, bez obzira na to da li se u daljem boravku nad njima vrši neki oblik eksploatacije. Izjednača-

⁴¹ Rodríguez-Lopez Silvia, 2-3.

⁴² O'Brien Erin. Baker N. Carrie (2013): "Moving Beyond 'Slaves, Sinners, and Saviors': An Intersectional Feminist Analysis of US Sex-Trafficking Discourses, Law and Policy", *Journal of Feminist Scholarship*, 4/2013.

⁴³ Barnett A. Barbara, 22.

⁴⁴ Jahic Galma, Finckenaue O. James, 33-34.

⁴⁵ Wallinger S. Caroline, 16.

⁴⁶ International Organisation for Migration (IOM) (1999): *The role of legal systems in the combat against human trafficking (Statement of IOM in the International Seminar on Trafficking and Sexual Exploitation of Women)*, IOM, Porto. Prema IOM, trgovina ljudima javlja se u situacijama kada je migrant nedozvoljeno angažovan (regrutovan, otet, prodat, itd.) i/ili preseljen unutar države ili preko međunarodnih granica, a da pri tome posrednici (trgovci ljudima) tokom bilo kog dela ovog procesa dobijaju ekonomsku ili drugu vrstu

vanje pojmova može imati i svoje ekonomske uzroke, jer se proširenjem određenja *žrtve trgovine ljudima* olakšava neopravdano pribavljanje novčanih i drugih sredstava od strane posebnih interesnih grupa i nekih nevladinih organizacija⁴⁷.

Organizovani kriminal. Ovaj stereotip prikaza trgovine ljudima u medijima polazi od stanovišta da su organizovane kriminalne grupe pokretačka snaga za krijumčarenje i trgovinu migrantima i azilantima, ali i za druge oblike trgovine ljudima. Povezivanje organizovanog kriminala sa prostitucijom i ilegalnim migracijama stvara veće interesovanje javnosti. Fokusiranjem medija na organizovani kriminal i sprovođenje zakonskih mera i kontrola kriminala, zanemaruju se ekonomski, politički i socijalni uzroci zbog kojih ljudi dolaze u položaj eksploatisanog lica⁴⁸. Uvođenjem organizovanog kriminala u trgovinu ljudima, mediji su osigurali senzacionalizam kroz detaljno opisivanje specifičnih iskustava i fizičkih i emocionalnih patnji žrtava⁴⁹. Uopšteno posmatrano, organizovane kriminalne grupe se bave trgovinom ljudima, ali nisu jedini izvršioci. U toj ulozi se mogu javiti različiti akteri, agenti i drugi trgovci, samostalni kriminalci, lokalne kriminalne mreže ili udruženi kriminalci, kao i posrednici i poslodavci koji se bave legalnim poslovima. Ako se vrši prenaplaćavanje pretnji organizovanog kriminala, države mogu trgovinu ljudima predstaviti kao ozbiljnu i nedvosmislenu pretnju miru, nacionalnoj bezbednosti i/ili suverenitetu država, kao što su učinile i SAD posle 2001. godine⁵⁰.

Razmatranja trgovine ljudima po pojedinim njenim dimenzijama, sama po sebi, nisu štetna, ali se segmentiranim predstavljanjem zanemaruje njena složenost. Ovakav pristup ima direktne negativne posledice na mere koje se preduzimaju u borbi protiv trgovine ljudima, pri čemu se obično zaboravlja pomoć i zaštita žrtava i fokus stavlja na otkrivanje učinilaca, pa čak i na zaštitu nacionalne bezbednosti. Pri tome, fokus medija na određene aspekte trgovine ljudima utiče na izgradnju mišljenja javnosti, ali i donosilaca odluka o prepoznavanju, suzbijanju i zaštiti žrtava. Mediji, u potrazi za senzacionalizmom i povećanjem tiraža, mogu zapostaviti neke bitne elemente ovog složenog i višeslojnog fenomena.

5. Prikaz rezultata izabranih istraživanja

Raznolikost predstavljanja trgovine ljudima u medijima i veliki broj istraživanja sprovedenih u poslednje dve decenije potiču od kompleksnosti trgovine ljudima i ukazuju na moguće pristupe u analizama. Istraživanja su uglavnom

dobiti putem obmane, prisile i/ili drugih oblika eksploatacije, pod uslovima u kojima se krše osnovna ljudska prava migranata.

⁴⁷ Jahic Galma, Finckenauer O. James, 35.

⁴⁸ Baker N. Carrie; Austin Rachel, Farrell Amy.

⁴⁹ Barnett A. Barbara, 22.

⁵⁰ Farrell Amy, Fahy Stephanie, 622.

bazirana na analizi sadržaja, pri čemu najveći broj dostupnih radova analizira medije u SAD. U nastavku se navodi nekoliko istraživanja, kojima su, pored istraživanja medija u SAD, obuhvaćeni i mediji u Evropi i Srbiji.

Jedna od prvih studija o odnosu medija prema trgovini ljudima bila je studija o zastupljenosti i sadržaju napisa u štampanim medijima u SAD, Velikoj Britaniji i Kanadi u periodu od 2000. do 2005. godine⁵¹. Za uzorak je odabrano šest novina, po dve iz svake države, gde su rezultati ukazali da su najčešći izvori informacija medija bili organi zakona, zvanična saopštenja i intervjui, a malo podataka je poticalo od žrtava i učinilaca. Razlog tome bio je otežan kontakt sa žrtvama i njihova nespremnost da ponovo proživljavaju traumatično iskustvo, a učinioci, osim pritvorenih lica, nisu imali volju da sarađuju. Zbog velikog oslanjanja medija na zvanične izvore informacija, u uokviravanju trgovine ljudima dominirali su stavovi političara, čime je ostvarivan jači uticaj politike na javnost, što se na kraju odražavalo tako da su stavovi političara postali opšteprihvaćeni, a da su druga rešenja zanemarivana. Izdvajanje alternativnih rešenja i zauzimanje kritičkog stava u odnosu na proklamovana rešenja u pojedinim medijskim člancima nije imalo povoljne odjeke u javnosti niti je uticalo na razvijanje diskusije u političkim krugovima.

Sa ciljem prepoznavanja kontinuiteta i/ili promena u medijskim okvirima trgovine ljudima u SAD, osloncem na rezultate ranijeg istraživanja za period od 1980. do 2006. godine⁵², sprovedeno je istraživanje⁵³ za 2012. i 2013, kada su podaci prikupljeni iz dva najtiražnija dnevnika Njujork Tajms (*New York Times*) i Vašington Post (*Washington Post*). Tokom istraživanih perioda broj članaka u ova dva dnevnika znatno je povećan na godišnjem nivou, od deset u 1999. godini na pedeset šest u 2000, da bi se kasnije kontinuirano povećavao do dvesta sedamdeset pet članaka u 2013. godini. Opšti zaključci pokazuju da je fokus sa rasprava o politici u drugom periodu istraživanja pomeren na sprovođenje politike za borbu protiv trgovine ljudima, ali da se i dalje žrtve najčešće prikazuju kao maloletnice i žene, što odražava pretpostavke o idealnoj žrtvi. Za oba perioda je karakteristično da novine ne nastoje da objasne suštinu problema i sadržaj trgovine ljudima, i da se uglavnom ne dovode u pitanje zvanične tvrdnje o sadržaju i obimu problema. Jasna podrška postojećim ili eventualno strožim vladinim politikama protiv trgovine ljudima pokazuje da su istraživani mediji prihvatili dominantno gledište vlasti.

Istraživanje medija u SAD u vremenskom okviru od šesnaest godina, u periodu od 1990. do 2005. godine, bilo je zasnovano na podacima iz 2.462 novinska članka sa temom trgovine ljudima⁵⁴. Uočene su tri oblasti uokviravanja: oblast ljudskih prava, oblast krivičnih dela i kriminalizacije, i oblast sistema nacionalne bezbednosti. Medijsko uokviravanje se tokom vremena menjalo prema aktuel-

⁵¹ Gulati J. Girish (2010).

⁵² Gulati J. Girish (2011).

⁵³ Sanford Rachealle, Martínez E. Daniel, Weitzer Ronald.

⁵⁴ Farrell Amy, Fahy Stephanie.

nim politikama nacionalne bezbednosti. Trgovina ljudima je tokom devedesetih godina bila uokvirena kao problem ljudskih prava, da bi krajem 20. veka prioritet medija bio kriminal. U periodu koji je usledio nakon 11. septembra 2001. godine, brige o terorizmu i nacionalnoj bezbednosti stavljene su u okvir kriminala, a trgovina ljudima je dodatno redefinisana kao problem kriminala sa uticajem na nacionalnu bezbednost.

Slične studije rađene su za potrebe institucija i nevladinih organizacija. Kroz projekat EU vršeno je istraživanje medijske zastupljenosti i sadržaja trgovine ljudima u Velikoj Britaniji, na Kipru i u Poljskoj, u vremenu od 2010. do 2014. godine⁵⁵. Nastojalo se doći do odgovora na tri centralna pitanja: kako je trgovina ljudima uokvirena u medijima, kakav je odnos medija prema politici EU za borbu protiv trgovine ljudima i da li će javnost zadržati prethodne percepcije o trgovini ljudima. Istraživanjem su obuhvaćeni članci iz deset novina u posmatranom periodu. Pokazalo se da postoji nesklad između predstavljanja trgovine ljudima u medijima i stvarnog stanja, a da je dominantno gledište štampe usredsređeno na seksualno iskorišćavanje, posebno na prostituciju. Britanski i poljski mediji su u sagledavanju trgovine ljudima pažnju usmerili i na migracije, dok su se kiparski mediji tim problemom neznatno bavili. Uočen je i senzacionalistički pristup, kao što je izveštavanje o hapšenjima i sudskim procesima, dok su socijalna pitanja i drugi osnovni problemi trgovine ljudima bili tretirani u manjoj meri. Zaključuje se da u istraživanom periodu štampa nije pružila dovoljno dobrih analiza trgovine ljudima kako bi se javnost upoznala sa njenim osnovnim uzrocima i sadržajima.

Na prostoru Srbije istraživanja medijskog predstavljanja trgovine ljudima su retka, a jednu od postojećih analiza štampanih medija u Srbiji sproveda je nevladina organizacija ASTRA za period od 1. maja do 31. oktobra 2008. godine, na uzorku od šest dnevnih novina iz Beograda (*Politika*, *Danas*, *Večernje novosti*, *Blic*, *Press* i *Kurir*)⁵⁶. U tom periodu je objavljeno ukupno dvesta osamdeset pet tekstova, od toga sto pedeset vesti, šezdeset dva izveštaja, trideset članaka, sedamnaest reportaža, devet intervjuua itd. Novine su uglavnom plasirale vesti faktografski, bez prave interpretacije događaja i društvenih procesa i dublje analize. Najzastupljenije teme su bile ilegalne migracije, trgovina ljudima, trgovina decom i internet kao medij za vrbovanje dece radi trgovine. U 82% slučajeva tekstovi su bili posledica nekih događaja vezanih za trgovinu ljudima, dok su ostali bili u funkciji opisa pojave. Istraživanje je pokazalo da mediji u Srbiji još uvek izveštavaju senzacionalistički i serviranjem informacija bez njihove analize, pri čemu istraživački pristup gotovo da ne postoji. Naslovi su najčešće neadekvatni ili nepotpuni i konstruisani su u svrhu privlačenja pažnje publike.

⁵⁵ Muraszkieicz Julia, Georgiou Maria, Constantinou Angelos (2015): "Deliverable D1.2: Review of the media framing of human trafficking", in project: Trafficking as A Criminal Enterprise, European Union, Brussels.

⁵⁶ Radović Ivana, i sar. (2008): *Trgovina ljudima – priručnik za novinare*, ASTRA, Beograd.

Navedena istraživanja pokazuju da mediji, u SAD, EU ili Srbiji, još uvek nemaju celovit pristup u izveštavanju o trgovini ljudima i ne nastoje da fenomen adekvatno sadržajno predstave. U izveštavanjima je kriminal zastupljen u većoj meri u odnosu na zaštitu žrtava i primetan je veliki uticaj vlasti na izveštavanja medija.

6. Zaključak

Pojačano medijsko izveštavanje o trgovini ljudima pojavilo se krajem 20. veka i bilo je posledica većeg priliva migranata iz postsovjetskih i srednjeevropskih država u zemlje zapadne Evrope, ali i u SAD i Kanadu. U medijima se tada pojavljuje veći broj članaka zaokupljenih brigom za ljudska prava, u kojima se izražava bojazan zbog sve većeg priliva mladih žena iz istočne Evrope. Angažovanost medija i zainteresovanost međunarodnih organizacija dovele su do stvaranja prvih instrumenata za borbu protiv trgovine ljudima u novijem periodu, među kojima je najznačajniji Protokol UN. Mediji su u procesu donošenja Protokola bili značajan faktor razvoja opšte svesti ljudi i uticaja na vlade i međunarodne organizacije. Proces donošenja Protokola predstavlja primer kako politički akteri, posredstvom medija, utiču na izgradnju stavova javnosti, koji time postaju dobra podloga za plasiranje ranije pripremljenih političkih odluka. Na ovaj način se stiče potreban legitimitet i podrška javnog mnjenja.

Stvaranjem medijskih okvira definiše se proces donošenja odluka o pristupu trgovini ljudima, sadržajima, uzrocima i načinima tumačenja, načinima rešavanja i pokretanja akcija. Medijski okviri trgovine ljudima utiču na opažanja ljudi i njihovo shvatanje sopstvenog okruženja, dajući određena značenja činjenicama, pri čemu se pojedini segmenti problema ističu. Uokviravanje se vrši kroz dijagnostički, prognostički i motivacioni okvir, koji, posmatrani zajedno, omogućavaju da se fenomen detaljnije sagleda. Okviri treba da budu tako koncipirani da ostvare aktivnu ulogu u uveravanju javnosti u mogućnost uspešnog suprotstavljanja trgovini i za sveukupno generisanje političke volje za prevazilaženje osnovnih uzroka.

Uloga medija u oblikovanju stavova javnosti je velika, ali se problem ne predstavlja uvek na sveobuhvatan način. Problemu se ne pristupa holistički i javnosti se predstavlja kroz pojedine dimenzije kao što su trgovina radi seksualne eksploatacije, kao posledica migracija ili kao oblik organizovanog kriminala. Vršiti se veliko pojednostavljenje sadržaja i traže se uzroci koji marginalizuju stvarnost. Uzroci se traže u migracijama ili kriminalu, a ne u stvarnim faktorima koji su uglavnom ekonomske prirode, kao što su uticaj globalizacije i siromaštvo, ali i različiti oblici diskriminacije ili oružani i drugi konflikti. Ovakvo medijsko uokviravanje ima svoju pozadinu i u političkom delovanju vlada država i dominantnim shvatanjima u društvu o prirodi trgovine ljudima.

Segmentarno prikazivanje pojedinih oblika eksploatacije kao celovite pojave najviše šteti žrtvama koje ostaju nezaštićene, a težište borbe se usmerava na smanjenje kriminala i sankcionisanje počinitelaca. Stereotipno prikazivanje trgovine ljudima, uglavnom kroz trgovinu radi seksualne eksploatacije i predstavljanje žena i maloletnica kao isključivih žrtava, a muškaraca (obično stranaca) kao počinitelja, kod javnosti stvara simplifikovanu sliku problema, što pojedine vlade koriste za sprovođenje jednostrane politike, obično kroz pojačane mere prema kriminalu. Trgovina ljudima nije samo pitanje migracija, prostitucije ili kriminala, već je povezana sa velikim brojem pravnih i socijalnih pitanja, pitanjima morala, ljudskih prava i sloboda i dr. Iz tog razloga, izveštavanje medija treba da bude usmereno na stvaranje pozitivnog javnog mišljenja o potrebi borbe protiv trgovine ljudima i brige o žrtvama, a nikako u funkciji privlačenja pažnje publike.

Literatura

- Austin Rachel, Farrell Amy (2017): "Human trafficking and the media in the United States", in: Pontell N. Henry (ed.): *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Oxford University Press, Oxford, <https://oxfordre.com/criminology/view/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore-9780190264079-e-290> (20.08.2019).
- Baker N. Carrie (2013): "Moving Beyond 'Slaves, Sinners, and Saviors': An Intersectional Feminist Analysis of US Sex-Trafficking Discourses, Law and Policy", *Journal of Feminist Scholarship*, 4/2013, 1-23.
- Barnett A. Barbara (2014): "Sex trafficking in mass media: gender, power and personal economies", 23-29, in: Montiel Vega Aimée (ed.): *Media and Gender: A Scholarly Agenda for the Global Alliance on Media and Gender*, UNESCO, Paris.
- Benford D. Robert, Snow A. David (2000): "Framing processes and social movements: An overview and assessment", *Annual review of sociology*, 1/2000, 611-639.
- Christie Nils (1986): "The ideal victim", 17-30, in Fattah A. Ezzat (ed.): *From crime policy to victim policy*, Palgrave Macmillan, London.
- Chuang A. Janie (2014): "Exploitation creep and the unmaking of human trafficking law", *American Journal of International Law*, 4/2014, 609-649.
- Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (2005), Council of Europe (CoE), Warsaw.
- Doezenia Jo (2002): "Who gets to choose? Coercion, consent, and the UN Trafficking Protocol", *Gender & Development*, 1/2002, 20-27.
- Entman M. Robert (1993): "Framing: Toward clarification of a fractured paradigm", *Journal of communication*, 4/1993, 51-58.

- Farrell Amy, Fahy Stephanie (2009): "The problem of human trafficking in the US: Public frames and policy responses", *Journal of Criminal Justice*, 6/2009, 617-626.
- Friman Richard, Reich Simon (eds.) (2008): *Human trafficking, human security, and the Balkans*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Gallagher T. Anne (2010): *The international law of human trafficking*, Cambridge University Press, New York.
- Greer Chris (2017): „News Media, Victims and Crime”, 48-65, in Davies Pamela, Francis Peter, Greer Chris (eds.): *Victims, Crime and Society (second edition)*, Sage publications, London.
- Gulati J. Girish (2010): "Media representation of human trafficking in the United States, Great Britain, and Canada", *SSRN Electronic Journal* (July 1, 2010), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1633574 (20.07.2019).
- Gulati J. Girish (2011): "News frames and story triggers in the media's coverage of human trafficking", *Human Rights Review*, 3/2011, 363-379.
- Haroldson L. Rebecca (2014): *Human trafficking: As viewed through the eyes of criminal justice students*, master thesis, Iowa State University, Ames, Iowa.
- Hebert A. Laura (2016): "Always victimizers, never victims: Engaging men and boys in human trafficking scholarship", *Journal of Human Trafficking*, 4/2016, 281-296.
- International Labour Organization (ILO) (2017): *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*, ILO and Walk Free Foundation, Geneva.
- International Organisation for Migration (IOM) (1999): *The role of legal systems in the combat against human trafficking (Statement of IOM in the International Seminar on Trafficking and Sexual Exploitation of Women)*, IOM, Porto.
- Jahic Galma, Finckenauer O. James (2005): "Representations and misrepresentations of human trafficking", *Trends in Organized Crime*, 3/2005, 24-40.
- Johnston Anne, Friedman Barbara, Shafer Autumn (2014): "Framing the problem of sex trafficking: Whose problem? What remedy?", *Feminist Media Studies*, 3/2014, 419-436.
- Kempadoo Kamala (2015): "The modern-day white (wo)man's burden: Trends in anti-trafficking and anti-slavery campaigns", *Journal of Human Trafficking*, 1/2015, 8-20.
- Kulig C. Teresa (2018): *Understanding the Nature of Human Trafficking: A Content Analysis Approach*, doctoral dissertation, University of Cincinnati, Cincinnati.
- Lee Maggy (2011): *Trafficking and global crime control*, Sage publications, London.
- Marchionni M. Doreen (2012): "International human trafficking: An agenda-building analysis of the US and British press", *International Communication Gazette*, 2/2012, 145-158.

- Muraszkiewicz Julia, Georgiou Maria, Constantinou Angelos (2015): Deliverable D1.2: Review of the media framing of human trafficking, in project: Trafficking as A Criminal Enterprise, European Union, Brussels, https://www.researchgate.net/publication/327107447_Review_of_the_media_framing_of_human_trafficking (04.08.2019).
- O'Brien Erin (2016): "Human trafficking heroes and villains: Representing the problem in anti-trafficking awareness campaigns", *Social & Legal Studies*, 2/2016, 205-224.
- Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (u daljem tekstu: Protokol UN) (2000).
- Radović Ivana i sar. (2008): *Trgovina ljudima – priručnik za novinare*, ASTRA, Beograd.
- Rodríguez-Lopez Silvia (2018): "(De)constructing stereotypes: media representations, social perceptions, and legal responses to human trafficking", *Journal of human trafficking*, 1/2018, 61-72.
- Sanford Rachealle, Martínez E. Daniel, Weitzer Ronald (2016): "Framing human trafficking: A content analysis of recent US newspaper articles", *Journal of Human Trafficking*, 2/2016, 139-155.
- Saunders Penelope, Soderlund Gretchen (2003): "Threat or opportunity? Sexuality, gender and the ebb and flow of trafficking as discourse", *Canadian Woman Studies*, 3-4/2003, 16-24.
- Scarpa Silvia (2008): *Trafficking in human beings: modern slavery*, Oxford University Press Inc., New York;
- Sobel R. Meghan (2014): "Chronicling a crisis: Media framing of human trafficking in India, Thailand, and the USA", *Asian Journal of Communication*, 4/2014, 315-332.
- United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto (2000), United Nations, New York.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2018): *Global Report on Trafficking in Persons 2018*, United Nations, New York.
- Wallinger S. Caroline (2010): "Media Representation and Human Trafficking: How AntiTrafficking Discourses Affects Trafficked Persons", paper presented to the Second Annual Conference on Human Trafficking University of Nebraska at Lincoln, <https://digitalcommons.unl.edu/humtrafconf2/4/> (10.08.2019).
- Weitzer Ronald (2007): "The social construction of sex trafficking: Ideology and institutionalization of a moral crusade", *Politics & Society*, 3/2007, 447-475.
- White Aidan (2017): *Media and Trafficking in Human Beings Guidelines*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna, <https://ethical-journalismnetwork.org/resources/publications/media-trafficking-guidelines/introduction> (10.08.2019).